HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yıl : 3 15 Ağustos 1933 Sayı : 27

CELALÎ

Yalvaç orta mektebi müdürü Hurşit Sait bey, geçen sene yaz tatilinde Yalvaç köylerinde dolaşırken ele geçirdiği iki yazma cöngü, o zaman bana göndrmek lütfunda bulunmuştu. Gayet fena bir nesihle yazılmış ve sahifelerinden çoğu silinmiş olan bu mecmualarda dualar, tılısımlar, ilaçlarla birlikte Karaca oğlan, Gevherî, Âşık Ömer, Deliboran, Kul Mustafa, Kılıçoğlu, Âşık Halil, Âşık Hasan, Kâşifîgibi halk şairlerine ait eserler görülmektedir. Bir kısmı her kesin bildiği manzumelerden ibaret olan bu eserler arasında bir de «Celâlî destanı» adını taşıyan, dikkate değer bir manzume var. Bu manzumede şair esnaf güzellerini birer birer sayarak her birinin sanat ve meziyetine bir iki kelimeyle kısaca temas ettikten sonra nihayet yorgancı dilberinin kendisini sevdaya düşürdüğünü söylemekte ve bu surertle manzumesini bitirmektedir. Destan aynen şudur:

Esnaf dilberini eyledim seyran
Her birisi benzer meleksimaya
Görenlerin aklı olur perişan
Aferin onları doğuran anaya.

Ekmekçi dilberi bekler tezgâhı
Sarraf dilberine eyledim ahı
Dühancı dilberi hubların şahı
Yanakları dönmüş kızıl elmaya.

Berber dilberinin çekilir nazı
Örücü dilberinin hoştur elfazı
Hamamcı dilberinin çoktur beyazı
Ruhların benzettim gökteki aya.

Saraç dilberinin incedir işi
Haffaf dilberinin karadır kaşı
Kuyumcu dilberi işler gümüşü
Emek verir daim ince sırmaya.

Terzi dilberine alındı canım
Kazzaz dilberine arttı figanım
Dellak dilberi aldı dermanım
Başlayınca beni oğuşturmaya.

Kasap dilberi biler bıçağı
Kebapçı dilberi yakar ocağı
Bakkal dilberi çok yer dayağı
Paçacı dilberi düşmüş cezaya.

Çizmeci dilberi muştası elde
Aynacı dilberi söylenir dilde
Dabak dilberi çalışır gölde
Sokak sokak gezer arar sermaye.

Kayıkçı dilberi sarıyor puşu
Bir güzel görünce eder bir . . . .
Şair dilberinin artmakta cuşu
Efganın çıkarır arşı âlâya.

Koltukçu dilberi yalanda mahir
Papuşçu dilberi akranı nadir

Gemici dilberi çok çeker kahır
Rastgelince bir fırtınaya.

Demirci dilberi demir kaynatır
Kalaycı dilberi kıçın oynatır
Mehter dilberi usuldânâdır
On iki makamı sokar zurnaya.

Cambaz dilberinin gördüm boyunu
Dülger dilberinin aldım huyunu
Kalafatçı dilberinin ziftle oyunu
İşledikçe üst baş döner muşambaya.

Boyaçı dilberi boyar her rengi
Basmacı dilberinin bulunmaz dengi
Marangoz dilberinin baltayla cengi
Çalıştıkça gözün diker yongaya.

Börekçi dilberinin temizdir yağı
Keçeci dilberi toplar yapağı
Balıkçı dilberi hoş diker ağı
Kâhı boşa gider emeği zaya.

Urum dilberi rumuzdan bilir
Yahudi dilberi aşımdan alır
Tüccar dilberi pek kurnaz olur
Çalışır üç beş para kapmaya

Köçek dilberinin incedir beli
Eda ile oynatır parmakta zili
Şekerci dilberi olur edalı
Tablakârları var çıkar sahraya.

Kazancı dilberi kaşları keman
Kalpakçı dilberi lebleri mercan
Camcı dilberi keser . . . . . .
Salınıp gezdikçe benzettim aya.

Sarıkçı dilberinin çoktur şöhreti
Çubukçu dilberi çeker mihneti
Saatçı dilberinin hoş muvakkıti
Aferin onu yapan ustaya.

Azmedip cümlesin gördüm Celâlî
Çemberci dilberi bulmuş kemali
Yorgancı dilberinin huptur cemali
Akıbet uğrattı bizi sevdaya.

Son kıt'asından anlaşılıyor ki, bu destan «Celâlî» namında bir şair tarafından söylenmiştir. Fakat elde mevcut kaynaklarda bu isimde bir halk şairinden bahsedilmediği için Celâlînin kim olduğunu, ne zaman, nerede yaşadığını bulup çıkarmak imkânsızdır. Yalnız, Ziyaettin Fahri beyin «Erzurum Şairleri» adlı eserinde, takriben 1230-1280 tarihleri arasında Bayburtta yaşıyan ve Gelâlî mahlasile koşmalar yazan bir şair hakkında malumatı vardır. [Erzurum Şairleri, s. 86-90] yukardaki destanın sahibi Celâlinin Erzurum şairleri arasında sayılan Bayburtlu Celâlî olması bir lahza hatıra gelebilirse de bu hususta kat'î bir hüküm verilemez.

Mehmet Halit

BALIKESİRDE DABAKLIK

Bu malûmat 10 ve 11 Ağustos 933 tarihinde Balıkesirde tesbit edilmiştir.

1 — Balıkesirde bugün otuz iki dabakhane vardır. Bunlar Mustafafakıh, Oruçgazi ve Okçukara mahallelerinde toplu vaziyettedirler. Dabakhanelerin bulundukları yer, umumî olarak «Dabakhaneler» diye anılır. Takriben otuz, otuz beş sene önce dabakhanelerin sayısı kırk beşe çıkmakta imiş.

2 — Balıkesir dabakhaneleri şahsın tasarrufu altında olup hükûmete, belediyeye veya vakfa ait değildir. Dabakhanelerin çoğunda sahipleri bizzat işlerler. işlemiyen-

ler ise mallarını kiraya verirler. Fakat kiraya verilen dabakhaneler sahipleri tarafından işletilenlere nazaran pek azdır.

3 — Şimdi mevcut dabakhanelerin kurulduğu, yapıldığı zamanı bilenlere dabaklar arasında tesadüf etmek kabil olmadı. Bize bu malumatı veren Koç Ahmet usta en eski dabakhanenin üç yüz senelik olması lazımgeleceğini ifade etmektedir. Tevsik için elimizde vasıta olmamakla beraber bu sözü dabaklığın Balıkesirde çok eski bir müessese olduğunu, hiç olmazsa halk tarafından öyle telakkı edildiğini gösteren bir delil olarak kaydetmek pek mahzurlu sayılmasa gerektir.

4 — Sahipleri tarafından işletilemiyerek kiraya verilen dabakhanelerden en yüksek irat getiren senede seksen ve en az irat getiren ise senede otuz lira temin eder. Dabakhanenin mevkii, büyüklüğü, küçüklüğü, yeniliği veya eskiliği kiranın tayinine tabiatile tesir yapar.

5 — Dabakhanelerin dört tarafı kârgir, yalnız çatıları ahşaptır. Yine mevkiine, büyüklük veya küçüklüğüne, eskiliğine veya yeniliğine nazaran bir dabakhane bugün 800 liradan başlıyarak 2500 liraya kadar satılmaktadır. Fakat şimdi 800lira eden dabakhane iki üç sene evvel 1200-1400, şimdi 2500 lira eden bir dabakhane ise iki üç sene evvel 4500-5000 lira etmekte idi. Dabakhaneler satılırken riyaet edilen hususî hiçbir kayıt ve şart yoktur. Satın almak istiyenler arasında müreccah görülenler ancak daha çok para verenlerdir. Satış muamelesinin diğer mülklere ait satış muamelesinden ayrılığı yoktur.

6 — Dabakhanelerde işe gün doğarken başlanır ve akşam ezanında nihayet verilir. Doğuştan batışa kadar yalnız öğle yemeği zamanı müstesna fasılasız çalışılır. Dabakhaneler resmî tatil günlerinden maada her vakıt açıktır. Ancak kışın çok şiddetli günlerinde sular donarsa dabakhanelerde iş yapılmaz.

7 — Dabakhane sabahları sahibi veya varsa itimat ettiği bir kalfa tarafından açılır. Açılırken besmele çekilir. Dabakhaneden akşam üstü en geç usta çıkar ve kapıyı kaparken yine besmele çeker ve «Allah bereket versin» der.

8 — Dabakhanelerde gece kimse kalmaz, yalnız başka memleketlerden gelmiş bekâr amele varsa bunların dabakhanede yatmasına izin verilir. Bu da taşralı amelenin hanlarda, yahut kahvelerde yatmasının mahzurlu görülmesindendir.

9 — Dabakhanelerde sabahleyin işe başlamak hususunda riayet edilen bir âdet veya an'ane yoktur. Bazı ustalar dabakhanelerinde kalfasız ve çıraksız çalışırlar, lâkin bunların sayısı yediyi, sekizi geçmez. Diğerlerinin hepsi kalfa ve çırak kullanır.

10 — Bir dabakhanede kireç

kuyusu yahut kireçlik, ahır, tekne, kület, ambar vardır. Dabakhaneye getirilen her pösteki evvela kireç kuyusuna, yahut kireçliğe basılır. Ahır çiğ derinin ıslatıldığı yere derler. Kösele, vaketa, sahtiyan için de tekne kullanılır. Kület pişmiş gön, ambar ise palamut koymağa mahsustur. Dabakhane içinde deri asmak için ufkî sırıklar, su ve harç kaynatmak için ocak ve kazan da bulunur.

11 — Teşkilat itibarile büyük, küçük dabakhaneler arasında fark yoktur. Tabiî büyük dabakhanelerde vesait ve malzeme daha ziyadedir. Dabakhanelerdeki vesait ve malzeme tertibat itibarile bir nizam ve sıraya tabi tutulmaz.

12 — En küçük dabakhanenin genişliği 5 ve derinliği 12, en büyüğünün genişliği 16 ve derinliği yine 16 metredir. Dabakhanelerde iş ve satış yeri ayrı değildir. Evvelce çarşamba günü dabaklar pazarı kurulur ve satış orada yapılırdı. Şimdi bu pazar kurulmuyor ve satış dabakhanelerde yapılıyor. Mamafih eskiden dabak pazarının kurulduğu yere yine aynı ismi verenler pek çoktur.

13 — Dabakhanelerde sanata ait olmıyan fuzulî eşya bulundurulmaz. Dabakhaneyi usta daima idare ve nezareti altında tutar. Temizlik çıraklar tarafından ve her akşam yapılır.

14 — Dabakhanelerde kullanılan aletler şunlardır:

Pay tahtası: Üzerine deri yayılır.

Bilek demiri: Deri kazımak için

Tane taşı: Tane kırmak, yani derinin üzerindeki pürüzleri temizlemek için

Tezgâh: Sahtiyanı parlatmak için

Makine: Elvan meşinleri parlatmak için

Mermer: Kösele ve vaketayı düzeltmek için

Traş bıçağı: Deriyi temizlemek ve üzerindeki et parçalarını almak için

Traş demiri: Derinin yüzündeki kireç ve tüyleri almak için.

15 — Debagat lavazımı şunlardır:

Kireç, palamut, somak yaprağı, mazı, difer yağı, balık yağı, don yağı, parafin, toprak boya, ılgın. Ilgın derelerde biten bir nevi ottur. Difer yağı Almanya ve Fransadan gelir. Balık yağı Karadeniz kıyılarında, hassaten Samsunda, Marmara adalarında çıkar. Parafin ispermeçet mumunun hamıdır. Sayılan bu yağların hepsi derileri yağlamak için kullanılır. Mazı ile toprak boya da renk vermeğe yarar. Toprak boya Balıkesir civarında çıkar.

16 — Dabakhanelerde kullanılan aletlerin hepsi yerlidir. Bunları Balıkesirde sağır Ahmet namında biri yapar. Yalnız tane taşı Kuladan gelir. Bu taş süngere benzer ve sünger kedar hafiftir. Aletlerin yapılmasında, kullanılmasında

muhafazasında takıp edilen bir âdet ve an'ane yoktur. Bunların icadına dair malumat verene de tesadüf olunamamıştır. Aletler arasında diğerlerine müreccah gö rülen, diğerlerinden çok kullanılan bir alet de gösterilemez. Aletlerden herhangi biri mübarek veya mukaddes sayılmaz. Onun için bunlardan biri kaybolursa uğursuzluk telekkı olunmaz, yine bunun için esnaf arasında yekdiğerinden ödünç alet almak caizdir. Dabakhane de kullanılan aletlerin hepsi bugün 15-20 lira kıymetindedir.

16 — Dabakhanelerde yapılan şeyler şunlardır:

Gön — Manda derisinden yapılır ve yemenilerin altına konulur.

Kösele — Büyük sığır derisinden yapılır, ayakkabı altına konulur ve ökçe için kullanılır.

Vaketa — Küçük sığır derisinden yapılır, kundura yüzü için kullanılır.

Telatin — Üstü çizgili olup yemeni yüzü olur.

Elvan — Terlik gibi ayakkabılarda, eğerlerde, palaska ve kayışta kullanılır.

Keçi derisi — Yumuşak ve renkli olur, hassatan mestlerde kullanılır. Keçi pöstekisinden çıkan kılları köylülerle mutaflar alır.

Meşin — Koyun derisinden yapılır. «Mazı meşini» denilen beyaz cinsi Avrupaya gider ve İstanbulda da sarfolunur. Koyun pösteki sinden çıkan yünleri keçeciler, halıcılar, şayakçılar alırlar. Balıkesirde bir usta tarafından koyun deresinin «Kurumlu meşin» denilen fantazi bir nevi deri yapılmaktadır. Bu da İstanbulda sarfedildiği gibi Türkiyenin diğer taraflarına da gönderilmektedir.



Balıkesirde dabak Koç Ahmet usta ve kalfası

17 — Hariçten hazır deri alınıp satılması dabaklar arasında âdet değildir. Ancak müstacel istekleri karşılamak için komşu dabaklardan ödünç deri alınarak satılır.

18 — Dabaklar, manda derisini son baharda İstanbuldan, diğer

derileri kâmilen dahilden tedarik ederler. Deri doğrudan doğruya dabaklar tarafından satın alınır. Eskiden ayrıca deri toplıyanlar vardı, bunlar topladıkları deriyi dabaklara satarlardı. Şimdi mütevassıtlar ortadan kalkmıştır.

19 — Balıkesirde en çok işlenen deri manda derisidir. Eskiden hariçten ham deri gelir ve burada işlenirdi. Çinden, İngiltereden, Madagaskardan ham deri geldiğini bilenler bugün çoktur.

20 — İşlenmemiş koyun derisinin tanesi 40 kuruş, keçi derisinin tanesi 35 kuruş, sığır derisinin okkası 30 kuruş, manda derisinin okkası, 30 okkalık deri için 35 ve 30 okkalıktan fazlasında 45 kuruştur. Manda derisinin ağırlığı arttıkça fiatı da artar. Deve derisinin bir tanesi dört beş lira arasında satılır. Koyun ve keçi derileri tane hesabile, sığır ve manda derileri okka hesabile, deve derisi götürü hesap alınıp satılır.

21 — Hariçten gelen deriler fıçı içinde salamura halinde gelir ve geldikleri yerde tartılarak tayin edilen sıkleti üzerinden alınırdı. Deriler içinde semiz ve kalın olanlar bittabi müreccahtır. Zayıf, enseleri kel ve çiçekli olan deriler beğenilmez ve bu deriler çok ucuza alınır.

22 — Ham deri veresiye alındığı gibi, mamul deri de veresiye satılır. Yani dabaklar veresiye alım ve satım yaparlar. Veresiye muamele ya bono, yahut şahsî itibar üzerine olur. Ham deri alışında arada mütevassıt ve komisyoncu bulunmaz.

23 — Herkesin hüneri, marifeti, istidat ve kabiliyeti, hasılı sanati bir olmadığı için dabak usta ve kalfaları arasında fark vardır. Bunlardan bazıları fazla mal çıkaracak tarzda işlerler ve bu gibiler fazla gündelik alırlar.

24 — Bir dabakhanede usta, kalfa ve çırak arsında fark yoktur. Bunların ber üçü de mesainin her safhasına iştirak ederler. Usta ayrıca deri tedarik eder, satış yapar. Dabakhane sahibi olup ta kendisi çalışmıyan ustalar olduğu gibi,parça hesabile iş yapan ustalar da vardır.

25 — Dabakhane kalfalarına verilen ücret haftalıktır. Bir kalfa en çok haftada yedi lira, en az üç lira alır. Çıraklara da haftada bir lira verilir. Para almadan çalışan çırak yoktur.

26 — Çırak ve kalfaların ustanın evinde yatmaları, ustanın evinde hizmet etmeleri gibi âdetler yoktur. Fakat kalfa ve çıraklara dabakhanelerde bir sabah bir öğle üzeri olmak üzere günde iki defa yemek verilir.

27 — Usta tarafından evlat edinilmiş kalfa ve çıraklar bulunduğunu kimse hatırlamıyor. Kezalik kalfa ve çırağına kızını veren usta bulunduğunu da bilen çıkmadı. Bununla beraber kalfa ve çıraklarının evlenmesine delalet eden ustalar vardır. Bu takdirde evlenen kalfa veya çırağın bütün evlenme masarifi ustası tarafından tesviye

olunur. (Bize bu malumatı veren Koç Ahmet usta iki kalfasını bütün masarifi kendisine ait olmak üzere evlendirmiştir.)

28 — Kalfa ve çıraklarına borç para veren, bu suretle onların ihtiyaçlarını zamanında temin ederek kendilerini sıkıntıdan kurtaran ustalara çok rastlanır.

29 — Dabaklık, bütün etraf ve teferrüatile öğrenilmiş olmak için hakıkî bir usta yanında beş sene çalışılmak icap eder. Dabaklıkta bu müddet asgarî bir taallüm devresidir. Bu müddet geçmeyince bir çırağın kalfa olmasına hemen imkân yoktur.

30 — Bir çırak kalfa olduktan sonra isterse eski ustasından ayrılır, isterse yine eski ustasının yanında çalışmağa devam eder. Mamafih ustasının yanından ister ayrılsın, ister ayrılmasın kalfanın ustasına hürmeti daimîdir.

31 — Bu gün yeniden bir dabakhane kurabilmek için en az iki yüz lira sermaye lâzımdır. Fakat bu kadar mahdut sermaye ile açılan dabakhanede her iş, hassatan gön yapılamaz. Bir dabakhaneden çıkabilen bütün işleri yapmak üzre açılacak dabakhane için en az 1000 - 1200 lira sermaye koymak icap eder.

32 — Yekdiğerinin kalfasını, çırağını ayartmak âdeti esnaf arasında ötedenberi mevcuttur. Bununla beraber bu gibi vakalar çok nadirdir. Bir ustanın kalfasını veya çırağını ayartıp kendi dabakhanesine alan diğer ustanın bu hareketi hiç hoş görülmez, esnaf bu gibilere pek iyi gözle bakmaz.

33 — Kalfa olduktan sonra bir çırağın eski ustasile sermaye ortaklığı yapması mümkün ve bu nevi hadiseler vakıdır.

34 — Dabakhaneye çırak alınmasında takip edilen muayyen bir usul ve esas yoktur. Ancak alınacak çırağın mutlaka on iki yaşını bitirmiş ve ilk tahsilini yapmış olması şarttır. Çırak olacak çocuğun teşekkülü tam ve sıhhatinin yerinde bulunmasına ayrıca dikkat edilir. Çünkü dabaklık akar, kokar bir iştir. Bünyesi mukavim olmıyanlar bu işte muvaffak olamazlar.

35 — Dabakların piri «Şeyh Mahmut» namında bir zat olup merkadi Akşehirdedir. Eskiden Balıkesire ağustos ayında Kırşehirden şeyhler gelirdi. Bunlar dabaklar tekkesine inerlerdi. Geldikleri zaman şeyhlere esnaf tarafından ziyafetler verilir, Balıkesirde kaldıkları müddetçe bütün masrafları esnaf sandığından tesviye olunurdu. Şeyhler Balıkesirde asgarî bir hafta, azamî on beş gün kalırlar, işleri bittikten sonra Yunanistana giderlerdi. Gelen şeyhler iki kişiden ibaret olup memleketimizin dabak bulunan her kasabasını dolaşırlarmış.

36 — Kırşehirden gelen şeyhlerin başlıca vazifeleri kalfa olacaklara peştemal kuşatmaktı. Peştemal kuşatmak, çıraklık müddetini bitirenlerin ve bu suretle sanati layıkile öğrenenlerin ehliyetini tasdik etmek

demekti. Peştemal kuşatmak, ya camide, yaht kalfa olacak çırağın evinde olurdu. Merasim şöyle yapılırdı: Dabakların, pabuççuların, saraçların, yani dabaklarla beraber dabaklıkla alakadar sanatların ileri gelen ustaları davet edilirdi. Bunlar büyük bir odada toplanır, Kırşehirden gelen şeyhlere de aynı yerde hususî bir mevkı ayrılırdı. Sonra kalfa olacak çıraklar gelip sıralanırdı. O zaman şeyhlerdenbiri, daha dğrusu yaşlı görüneni durduğu yerden ilerler, kalfa olacak çıraklar hakkında ustalarının fikrini sorar, her biri için ayrı ayrı ustalarının rızasını aldıktan sonra kolundaki peştemalı üç defa dolaştırarak bellerine bağlardı. Bundan sonra dua edilir, kalfa olanlar orada bulunanların ellerini öper, dualarını alırlardı. Müteakıben yemekler yenir ve merasim de bitmiş olurdu. Peştemal kuşatmak vesilesile verilen ziyafetlerde şu yemekler bulunurdu: Çorba, dağar kebabı (çömlek kebabı) kaymaklı pilav, lahna turşusu. Peştemal kuşatma merasimi, davetliler çok olduğu takdirde bazan kırda da yapılırdı. O zaman âdeta bir düğün varmış gibi itina ile her şey hazırlanır, şehirden çıkılır, yemekler kırda pişirilrdi.

37 — Dabaklar eskiden çok muntazam bir teşkilata tabidi. Bu teşkilatın reisine «Ağausta» Ağaustadan sonra gelene «Kâhya usta» Kâhya ustadan küçüğüne de «Yiğitbaşı» derlerdi. Kırşehirden gelen şeyhler tabiatile bunların hepsinin üstünde tutulurdu.

38 — Ağa usta, esnafın en büyüğü, en hürmete layık olanı idi. Mamafih Ağa ustanın icraî bir vazifesi yoktu. Kâhya usta, esnafın hâkimi, âmiri, zabiti, mürakıbi, mümessili idi. Fenaları, hilekârları, ahlakı zayıf olanları o cezalandırır, hatta dabakhaneleri bıle kapatır, icap edenleri bu suretle yolsuz eder, yani işsiz bırakırdı. Esnaf arasında çıkan her türlü ihtilafı Kâhyausta halleder, esnaftan mahkemeye düşenlerin işleri bunlara havale olunurdu. Yiğitbaşı ıse Kâhya ustanın yardımcısıydı.

39 — Şimdi eskisi gibi Kırşehirden şeyhler gelmiyor, esnaf muntazam bir teşkilata tabi bulunmuyor. Vakıa bir esnaf cemiyeti ve bunun da bir reisi vardır. Fakat bu reis kâhya ustanın yerini doldurmaktan ve onun kadar esnafa hâkim olmaktan uzaktır.

40 — Kırşehirden gelen şeyhlerin nasıl tayin edilip gönderildiği dabaklarca malum değildir. Ancak eski ağa ustaların, kâhyaustaların yiğit başıların esnaf tarafından seçildiğini hemen herkes bilir. Bunların intihabına usta, kalfa, çırak bütün esnafın iştirak ettiğini hatırlıyanlar da henüz yaşamaktadır.

41 — Balıkesirde bu gün yirmi yedi dabak ustası, on kalfa vardır. Ustalardan on ikisi kendi çocuklarını dabakhanelerinde çırak olarak kullanmaktadırlar.

42 — Eskiden esnafın bayrağı

vardı. Bayrak bildiğimiz Türk bayrağının aynı olup zemini kırmızı ve ayla yıldızı beyazdı. Bayrağın üzerinde ay yıldızdan maada sarı sırma ile işlenmiş «Lâilâhe illâllah Muhammeden resulüllah» ibaresi vardı. Bu bayrağın şimdi nerede olduğu bilinmiyorsa da esnaf cemiyetinde saklı olmasına ihtimal veriliyor.

43 — Bu gün esnafın yekdiğerine yardım teşkilatı yoktur. Fakat eskiden esnaftan hastalananlar, ihtiyarlayıp çalışamıyanlara kâhya usta ve yiğitbaşı münasip gördükleri tarzda yardım edilmesini temin ederlerdi. Kezalik esnaftan ölenlerin muhtaç ailelerine de bu şekilde muavenet edilirdi.

44 — Esnafın biribirinden kız alıp vermesi âdetse de bu hususta muayyen bir esas ve kaide yoktur. Esnaftan birinin kızını alan dabakolduğu gibi, diğer mesleklerden birinin kızile evlenen dabaklar da vardır. Kızını kendi sanatından olan bir dabaka veren esnaf bulunduğu gibi diğer bir meslek veya sanat sahibine kızını veren dabaklar da mevcuttur.

45 — Dabaklar, kendi erkek çocuklarının baba sanatına sülûk etmelerini çok isterler. Bununla beraber dabak olmıyan dabak çocukları çoktur. Netekim Koç Ahmet efendinin babası ve ceddi dabaktır. Fakat kendisi dabak olduğu halde kardeşi askerliğe girmiş ve livalığa kadar da çıkarak orduda mühim bir mevki tutmuştur. Koç Ahmet efendinin oğlu da babası dabak olduğu halde asker olmak istemiş ve Harbiyeden çıkarak genç zabitlerimiz arasına katılmıştır.

46 — Dabaklık eskiden parlak ve kârlı bir işti. Bu gün vaziyet şikâyet edilecek kadar fena olmamakla beraber eskisi kadar iyi de değildir. Mamafi yine dabaklar karınlarını doyuruyorlar ve evlerini geçindiriyorlar. Her tarafta görülen umumî buhran dabaklık üzerinde de tesir göstermişsede dabaklar bunun geçici olduğuna kanidirler.

47 — Dabaklığa zarar veren şeylerin en birincisi otomobillerdir. Eskiden arabalar memlekette yapılır ve bunlara ait levazımın tedarikinde dabaklar da âmil olurdu. Şimdi otomobiller arabacılığa nihayet vermiş ve bundan dabaklık ta müteessir olmuştur. Bundan başka otomobil lastiklerinden ayakkabı yapılması, lastik ve bez ayakkabı ithali ve imali de dabaklığın zararınadır. Görülüyor ki dabaklık en ziyade haricî rekabetten korkmaktadır. Eğer bu rekabet olmazsa, yahut dabaklık bu rekabette yenilmezse sanatın ilerisi açıktır. Koç Ahmet efendi ahlak ve bilgiyi de sanatı kurtaracak ve yükseltecek sebeplerin en mühimi olarak gösteriyor.

48 — Balıkesir dabakları hem perakende, hem toptan, hem peşin, hem de veresiye satış yaparlar. En ziyade satış yapılan yerler Balıkesir, Dursunbey, Bigadiç, Gönen, Biga, Kırkağaç, Soma, İzmit, İnegöl, Bursa, İstanbuldur. Eskiden



ŞARKÎ KARAAĞAÇTA DOĞUM ÂDETLERİ VE HALK İLAÇLARI



1 - Doğum esnasında zorluk görülüp ebe hanım bile ne yapacağını şaşırır ve izharı acz ederse derhal hariçten bir erkek çağırılarak evin damına çıkarılır. Ocak bacasından içeriye doğru üst üste iki üç el silah attırılır ve bu silah sesinden ürken gebe derhal doğurur.

2 Doğum esnasında gebe bir vastığın kenarına oturtulur ve etrafına eski paçavralar sererler ve bunun üzerine çocuğu alırlar. Doğan çocuk asla yıkanmaz, gayet ince dövülerek evvelce hazırlanan un gibi tuzla çocuğu tuzlarlar, kundağa sararlar. Bebek üç gün kundak içinde kalır, dördüncü gün yıkanır. On birinci gün beşiğe (darlık) yaparlar, buna da (silbinc) derler, eğer çocuk kız ise kız sübeği korlar.

3 - Lohusaya doğumdan sonra ilk gıda olarak şunu yedirirler: Evvela tuzsuz tere yağını eritirler, süzme balı bu erimiş yağın içine koyup iyice hallederek mayi halinde lohusaya içirirler. Bunun ismine mumya derler. Bunun üzerine de incecik dilinerek (gözletilen) ateşte kızartılan karaciğer yedirirler. Sonra da palize denen bir nevi nişasta ve şeker ile imal edilen su mahallebisini yedirirler.

4 - Lohusa doğumdan sonra karnında sancı hissederse en mühim ilaç olarak acele çocuk ile gelen eşden istifade ederler.

5 — Kadına al basmamak ve çocuğu sarılık tutmamak için bebeği ananın arkasına yatırmazlar, daima ön tarafına yatırırlar.

6 - Al basan lohusanın benzisararır, hastalanır, ateşi fazla olur. Bu hararet yüzünden hasta sayıklar. Lohusayı al bastığını anlıyan ihtiyar nineler derhal faaliyete geçerler, miras kalan altın bulunarak lohusaya takılır ve al pullu (kırmızı) duvak) hastanın üzerine yüzünden itibaren ayağına kadar örtülür. Aynı zamanda kanı geçmedik bir kadın (akraba olmıyan) yatağın üzerini hastanın üstü ile birlikte bir süpürge ile süpürür (yani yalandan

---

Rusyaya ihracat yapıldığı halde son zamanlarda bu yol kapanmıştır. Balıkesire hariçten mamul deri geldiği gibi diğer Türkiye şehirlerinden de gelir.

49 — Esnafın elinde berat, ferman gibi şeyler yoksa da şeyhlerin şecereleri vardır. Bu şecereler, Kırşehirde esnaf şeyhinin nezdindedir. Esnaf eskiden toplanır, kendi aralarında eğlenceler yapardı. Bu eğlencelerde oyunlar oynanır, latifeler yapılır, yemekler yenir, bu suretle çok güzel vakıt geçirilirdi. Fakat eski teşkilat ile beraber bu eğlenceler de tarihe karışmıştır. Şimdi herkes hayatla başlı başına didişiyor, bu yüzden etrafına bakmağa, binaenaleyh eğlence tertibine vakıt bulamıyor.

Mehmet Halit

şöyle bir süpürge çalar, al bastıyı alsın götürsün diye böyle yapılan hastalar iyileşir.

7 - Bir günde doğan çocuklar birbirine karşı getirilmez, şayet tesadüfî olarak karşı gelirse kırk basar. Böyle çocuklara (aydaş) derler. Böyle cocukları tedavi için bir ocak vardır. Ocaklılar çocuğu tedavi ederler ve orada pişirirler. Ocaklı kadın evvela ocağın içine bir kaç odun koyarak üzerine sacıyak ve bunun üzerine de büyük bir kazan koyar. Çocuğu soyarlar, kazanın içine oturturlar. Karşılıklı iki kadın birbirlerine sorarlar:

— Ne pişiririyin?

— Aydaş pişiriyin

— Pişirebiliyinmi?

— Pişirdim bile.

Bundan sonra çocuğu alırlar, elbiselerini ters giydirirler, bu sualler ve cevaplar üç defa tekrar edilecektir.

8 - Kırk basma tedavisi bir de şöyle olur:

İki kişi kırk basan çocuğu alarak kabristana giderler. O gün vefat edip defnedilen bir cenazenin kabrini bularak çocuğu taze mezarın üzerine bırakırlar. Bunu bir kişi yaparak arkasına bakmadan döner. Kabrin yanında kalan diğer bir kadın hemen çocuğu alır, o da arkasına bakmadan eve gelir.

9 - Bir de şu usul vardır:

Kırk basan çocuğu çıplatırlar. Yani çamaşırını soyarak çıplak bırakırlar, o gün defnedilen mevtanın üzerindeki taze topraktan alarak terazinin bir gözüne koyarlar, bir tarafına da bebeği oturtup tartarlar. Bu usul cuma ile sala arasında üç hafta devam eder. Bununla da olmadığı takdirde gümüş (buna camuş, manda da derler) gübresi terazinin bir tarafına bebek bir tarafına konarak tartılır, üç hafta zarfında alınan bu tedbirler sayesinde bebek iyileşmediği taktirde dördüncü cuma muhakkak ölür.

10 - Çocuk pamukçuk olur, buna «ağrı olmuş» derler, bunun için nöbet şekerini karanfil ile döverek tülbentten elerler, un halinde bebeğin dili üzerine ekerler.

11 - Bebek bazan durmadan ağlar, kıvrılır, hemen çocuk sancılaştı derler. Buna da ilaç olarak hiyarşenbe alarak siyah kabuğunu çıkarırlar, içinden çıkan özü lohusanın sütü ile ıslatarak eritirler, çoçuğun ağzına akıtırlar, sancı kesilir.

12 - Çocuğa korku ile veya nazarla havale iner, çocuk gerilir, morarır. Buna ilaç yoktur, derin ocaklı hocaların nefesi iyi gelirse çocuk kurtulur, aksi taktirde (okumak fayda etmezse) ölür.

13 - Çocuk bütün vücudunda kırmızı kırmızı ve pul pul bir nevi kabarcıklar çıkarır. Bunun kızamık olduğu anlaşılınca her tarafta çabucak dökülüp çıkması için çocuğu gayet sıcak tutarlar ve kırmızı şerbet içirirler, yağlı şeyler katiyen yedirmezler, dehşetli peyriz yaparlar. Çiçek çıkaran çocuğun yanına başka çocuk sokmazlar. Şayet daha

ufacık ve çiçek çıkarmamış bir çocuk varsa aşı yaparlar.

Aşının tarzı şudur:

Çiçek çıkaran çocuğun çıbanından cerahati alınarak aşı yapılır. Aşı olacak çocuğun kolu evvela iğne ile delinerek çiçek çıkaran çocuğun çıbanından en olgununun üstünden kabuğu çıkarılır, kabuğun altından çıkan cerahati alarak iğne ile delinen çocuğun koluna konur ve bağlanır, aşı tutar, tutmadığı takdirde ikinci, üçüncü defa yapılır. Şarkî Karagaçta ufak çiçekleri hep böyle kendileri çiçek aşısı yaparlarmış.

15 - Bılhassa minimini bebeklerde bazan gelincik olur. Bacaklarında ve kollarında kıp kızıl bir şey çıkar, fazla hararet yapar, bebek kıp kızıl sanki kırmızı boya sürülmüş gibi olur. Buna ilaç olarak şu tertip yapılır: Kırmızı ciğeri dilim dilim yaparlar, eşeğin kulağını keserek kanını alırlar, bu kırmızılığa sürerler, sonra dilim dilim kesilen akciğeri kaparlar ve kırmızı bir şey ile sararlar, kırmızı al duvak ile boğarlar. Bu boğmalar dız altından ve kasığından olur, kırmızılık başka tarafa sirayet etmesin diye. çünkü ekseriya bacaklarında, kaba etlerinde olur. Şayet hafif boğulursa kırmızılık yukarı doğru yürür. Sıkı boğulduğu halde bile yukarı yürürse çocuk ölür. Dizlerden aşağı yürürse çocuğun kurtulacağına delalet eder, çünkü ayak tırnağından çıkıp gider.

16 - Bebeğin karnı şişer, sertleşirse, bunun için ilaç olrak başlıca şu tedbirler alınır: soğanı doğrayarak içine bir fiske un atarlar, havanda iyice macun gibi oluncaya kadar döverler. Bir çaputun üzerine kalınca bir macun mahlulu sürerler ve bunun üzerine hafif zeytin yağı dökerler.

Çocuğun karnına sererler. Şiş iner ve soğuk ılgınlığını dağıtır, çocuk rahat eder.

17 - Kuş palazının da muhtelif ilaçları vardır, başlıcaları şunlardır: gül yağını suya damlatarak çocuğa içirirler. Köpeğin havasını çıkarıp çiğ olarak iyice ezerler, çocuğa yuttururlar. İçine başka birşey katmazlar.

Zeytin ile hurmayı çekirdeğile iyice döverek çocuğun boğazına bu zeytin ile hurmayı sararlar.

Kara tavuğu keserler, sıcağile kanını çocuğa içirirler. Buna boğmaca derler, bu hastalık çocuğu esnetmez, solutmaz, çocuk ölür.

18 - Dişi tez çıksın dıye çocuğun eline kaba soğan verirler. Bunu kemirdikçe çocuğun dişi düzgün olur. Bu diş çıkarma zamanında dişlik pişirirler, ekin güzel temizlenir, nohut ile pişirilir, (ekin, buğday) sonra bunu mısır, ak bakla ile karıştırarak büyük tabaklara korlar, üzerine de ceviz ekerek komşulara verirler, buna dişlik derler. Haydi bu dişliği komşulara ulaşdiren derler.

19 - Çocuğun tırnağı beş yaşına girmeden katiyen kesilmez, şayet keserlerse çocuk hırsız olur.

20 - Bebeğin başına tarak sü-



BALIKESİR KÖYLERİNDE DERLENMİŞ SÖZLER



Alatlamak: Acele etmek.

Ayadışarı: Fahişe. (Biz ayadışarı kadını evimize sokmayız.)

Afagan: Gam, keder.

Açacak: Anahtar.

Aba: Abla.

Alıç: Koca karı yemişi.

Azık: Yol hazırlığı, yol yemeği, (Kışın azıksız, yazın kaputsuz yola çıkma.)

Azmak: Ufak bataklık.

Benzek: Taklit. (Her işin benzeğini yapmak ister.)

Bük: Dönemeç yeri, dere kenarı. (Simav bükü)

Bişi: Lokma. (Hamurdan yapılıp yağda kızartılan ve ekseriya hayır olarak dağıtılan bir hamur işi.)

Bürküllük: Havanın bulutlanması.

Belemek: Her tarafı pisliğe bulaştırmak.

Bertik: Vücudun oynak yerlerinin acıması, burkulması.

Cukadan: Hayvan ayağının dizle oyluk arasındaki kısmı.

---

rülmez, sürülürse (bıngıldak) delinir, yahut kel olur.

21 - Nazar için üzerlik ile tütsü yapılır, mangalda yanarken büyükler üstünden atlar. (çat çatlasın kem gözler patlasın) derler.

22 - Çocuklar için «üzerliksin havasın yetmiş iki derde devasın üzerlik yüz bin erlik gitsin sayrılık gelsin sağlık» denir.

Müşfika Abdülkadir

Culluk: Hindi

Comata: Yemeği ile misafirliğe gitmek.

Cavra : Köpek. (Çepni dili)

Çap: Köşe. (İşte sen öyle çaplarda büzülür, durursun.)

Çımkırık: İshal. (Yedim keçi etini, tuttumu bir çımkırık, önüne geçebilirsen geç.)

Çıkrık: Geveze, boş boğaz, lüzumlu, lüzumsuz konuşan

Çeştemen: Korucu.

Çimmek; Yemekten azar azar ve iştihasız yemek.

Çepi: Çapa.

Çorak: Yassı örtüde kullanılan suya mütehammil bir toprak.

Çangal: Vaktinden evvel yavrusunu atan, birkaç günlük iken yavrusu olüp sağılan hayvan.

Davrı: Gibi (Teşbih edatı)

Dıgan: Büyük tava. (pekmez kaynatmak ve pilâv pişirmek için kullanılır)

Destemel: Mendil.

Dare: Def.

Dünür: Yekdiğerile evlenen kız ve oğlan annelerinin birbirine verdikleri ad.

Efecik: Ağabey, büyük oğlan kardeş.

Evsemek: Karıştırmak,her hangi bir şeyi altüst etmek.

Ergenlik: Kız alan dul erkek, bekâr bir gençle evlenen dul bir kadın tarafından verilen yüz görüm-

lüğü. (Para, Eşya, Mal ve mülk olabilir.)

Fat: Kırmak. (Şu cevizleri fatıverelim.)

Fitik: Yol parası makbuzu ve Fitre. (Çepni)

Findiklemek: Öldürmek. (Çepni)

Fındıkaltını: Ufacık, tefecik, yakışıklı.

Falfara: Sözü, sohbeti dinlenmiyen insan.

Gürüzlük: Temizlenmemiş gayet sık orman.

Gübür: Toz.

Göynük: İçinden olmuş meyva

Gerin: Bulut.

Güvermek: Koyu yeşil bir renk almak.

Güveri: Koyu yeşil.

Gayırmak: Merak etmek·

Galan: İntiha edatı, artık yerine.

Gancık: Orospu, fahişe.

Geviklemek: Gevezelik etmek, boşboğazlık yapmak.

Gömecimkoptu: İtimadım kalmadı.

Güvenç: İtimat.

Hersit: Ekmek. (Çepni)

Halandırmak: Kaçırmak. (Çepni)

Höce: Ufuk. (Çepni)

Hotaş: Birikmek, içtima.(Hotaşlar adlı bir köy vardır.)

Irıl: Zayıf, nahif kimse, defol, uzaklaş.

İnser : Çivi.

Kesi: Kirli çamaşır.

Kabayel: Lodos.

Kınak: Ayıp.

Kızıpbuşmak: Gasbetmek.

Kele: Boğa.

Kılatma: İftira etmek.

Kuşak: Batın

Küs: Dargın.

Kös: sürünün önünde giden koyun ve yirmi dört çubukla oynanan oyun.

Kıyak: Dokunaklı, çok güzel.

Kunduz:Çeşme künklerine giren ince ağaç kökleri, su hayvanatından köpek nevinden bir hayvan.

Keski: Bıçak,

Künge: Sokaklardaki pislikler.

Keleme: Üç beş senedir sürülüp ekilmiyen tarla.

Mezlemek: Yemek yemek. (Çepni.)

Mertek: Badavra tahtası yerine kullanılan ince ağaç, mezarın baş ve ayak uçlarına dikilen ince ve ensiz tahta.

Mara: Koyun için tayin edilen yaş.

Mıcırık: Sebep, bahane.

Meni: Şebboy, (Menekşenin hafifi.)

Öfkesi sarp: Asabî.

Örf: Zahmet, meşakkat.

Pernüs: Deli, divane. (Çepni)

Posalak: Çalıların yapraklanması.

Pat: Kahvelerdeki tahta peyke.

Porta: Avlı kapısı, koca kapı.

Sergen: Raf.

Sevi: Sevda, aşk.

Sırlan: Elbiseyi temiz ve muntazam giymek.

Sipsi: Yağ hunisi.

Sümülcün: Irza tasallut ve tecavüz. (Çepni)

Salım: Av köpekleri için tayin edilen yaş.

Semendirek: Gök gürültüsü

Saya. Koyun ağılı.

Sarlak: İnsana yakın ve konuşkan kimseler.

Takım: Mor ve mavi kadifeden yapılan sırma işlemeli bir şalvar ile bir yelek ve bir ceketten ibaret kadın elbisesi ki düğünün kına gecesinde giyilir.

Terli: Ateşli, yakıcı.

Toylanlık: Mahsul yapmıyan kır arazi.

Torlak: İç donu ile gezmek, çıplak durmak.

Tabanla : Sürati artır. (Çepni)

Tülke: Saç örgülerini bağlıyan boncuklu ipler.

Tonuşmak: Kafa kafaya vermek.

Üğdül: Pehlivanlara bahşış verilecek hayvan.

Yangalak: Yarım, noksan ifade.

Yağlık: Kız ve erkek tarafından nişan esnasında gönderdikleri karşılıklı hediyeler.

Yalabık: Şimşek.

Yalım: Galiba.

Yanıç: Karısı üzerine geçirilmemiş, nufusta tebdili mekân yapılmamış erkek ve (yanengeç) denilen hayvan.

Yöntem: İş kolaylığı.

Yölünmek: Tıraşolmak. (Çepni)

Zenlik: Çadır (Çepni)

Osman Nazif

ANADOLUDA YÜKSEK TÜRK ESERLERİ

Birinci kısım; Kayseri ve Niğdedeki Türk eserleri. Yazan Darülfünun sabık arkeoloji müderrisi M. Alber Gabriel. 1931 de Pariste Ede Bokkard tarafından basılmıştır.

Son rubu asırlık bir zamanda memleketimizde tarih, arkeoloji, Lenguistik sahalarında ciddî tetkikler yapılmağa başladığı malûmdur. Son zamanlarda bu yolda yapılan himmetler hakikaten ciddî ve faydalı neticeler vermektedir.

Bir taraftan Türk ilim adamlarının, diğer taraftan ilmî araştırmalar yapan müsteşriklerin faaliyetleri, son zamanlarda adetleri oldukça bir yekûn tutan kıymetli eserler meydana getirmiştir.

İşte ismini yukarıya yazdığımız kıymetli eserini Türk irfan âlemine hediye etmiş olan M. Alber Gabriel de bu kıymetli müdekkikler arasında bulunmaktadır.

Muhterem âlim, Türk darülfünunu müderrisliğinde bulunurken 1926 dan itibaren her sene tatil zamanından istifade ederek 1930 senesine kadar fasılasız olarak Anadolunun en maruf tarihî şehirlerini gezmiş, tetkikler yapmış, muhtelif Türk eserlerinin plân ve fotoğraflarını almış ve bu suretle Anadolu şehirlerindeki mimarî kıymetleri çok yüksek şaheserleri canlı olarak bize tanıtan eserini vücude getirmiştir.

Muhterem müellif, gezdiği bir çok şehirlerden toplamış olduğu eserleri bir kaç kısma ayırmış bunun birinci kısmı olan Kaysari ve Niğdedehi Türk abidelerini neşretmiş ve memleketimiz Anadolu sanat tarihi cihetinden yüksek bir eser daha kazanmıştır. Değerli sabık müderrisimize bu eserlerinden dolayı Türk irfanı namına teşekküre borçluyuz. Bence şükranı icap ettiren diğer bir nokta da darülfünunumuza müderris olarak getirilen bir âlimin hizmet müddeti zarfında şubesine ait tetkikler ile bize canlı bir eser bırkmış ve emsalini gördüğümüz diğer bir kısım ecnebi müberrisler gibi elini, kolunu sallıyarak memleketine dönmemiş olmasıdır.

* * *

Bu kısa mukaddemeden sonra eserin içindeki kısımlar hakkında bir icmal yapalım. Yukarda yazdığımız üzere eser, Kayseri ve Niğdedeki sanat cihetinden yüksek kıymeti olan Türk eserlerinin tetkikine aittir.

Kitabın baş tarafında küçük kıtada bir Anadolu hritasiyle Kayseri vilâyetini gösteren diğer bir harita görülür. Bundan sonra Transcription ve bibliyografi kısımlarını müteakıp Kayseri şehrindeki abidelere giriliyor.

Müellıf eserinin birinci kısmında Kayserinin tarihine ve topografyasına ait malûmat vererek kitabını güzel bir şehir planile süsledikten sonra burada yüksek kıymeti olan cami, medrese ve türbelerin planlarını gösterip tariflerini yapıyor. Eserin Kayseri faslı yedi kısma ayrılmıştır. Birinci kısım Kayserinin topografik ve istorik vaziyeti, 2 — Kale gibi askerî binalar, 3 — Camiler, 4 — Medreseler, 5 — Türbe ve künbetler, 6 — Mülkî binalar, 7 — Sultan hanı. Bu yedi kısmın mecmuu yüz büyük sahife tutmaktadır.

Eserde fotoğraf ve planlarile tarifleri yazılan abider Ulucami, Küçükcami, Hont Hatun camii ve medresesi, Hacı kılıç Lala Paşa, Kurşunlu camilerile Çifte medrese, Saracettin, Sahibiye, Köşk, Hatuniye medreseleri ve Çıfte künbet, Düz künbet gibi sair türbe ve künbetlerdir.

Plandan maada her binanın maktaını gösterir resimleri ve bazı kısımları yıkılmış binaların hali aslisine ircaı suretile resmedilmiş şekilleri tasvir edilerek bina hakkında karie kavrayışlı bir fikir verilmesine de çalışılmıştır.

Eserin bundan sonra gelen ikinci faslı ise Niğdedeki binalara aittir. Bu da Kayseri faslı gibi tertip edilmiş ve beş kısma ayrılmıştır.

Birinci kısım, Niğdenin tarihi ve topografi vaziyeti, 2 — Niğdedeki askerî ve mülkî binalar, 3 — Cami ve medreseler, 4 — Türbeler, 5 — Niğde vilâyeti dahilindeki eserlerden Bor kazasındaki binalar, Kemerhisar ve Ulukışladır.

2

Çalgılı kahvelerde meydan şairlerinin okudukları küftelerden biri de divandır.

Divan, umumî heyeti dört beyitten aşağı olmamak üzere ekseriya hakıkat bazen de sena, tariz ve hicve müteallik, her mısraı vezni mahsusla on beş heceden ibaret manzumedir. Divanda ilk beytin son mukaffa heceleri üçten aşağı olmaz, her beytin son mısraı, ilk beytin kafivelerile tetabuk eder. Divanın son beytinin ilk mısraında muharrir mahlasını zikrederek eserin kendisine aidiyetini işaret eder.

Divanın gerek çalğı ile yapılan beste nakaratı, gerekse güftesinin okunuş tarzı gayet âşıkane ve garibanedir. Misal olarak Ziya Beyin eseri olan bir divanı arzediyorum: [1]

Ettiler davet temaşa etmeğe puthaneyi
Putperest mi sandılar bilmem dili divaneyi

Ben o vahdetbine kurbanım ki tefrik eylemez
Secdei ehli veradan lağzişi mestaneyi

Geç mezemmetten a zahit bir düşün kimdir bana
Eyleyen meyhaneyi mesken gıda peymaneyi

Şem'i aramsuza karşı itibar eyler Ziya
. . . . pervaz ettiren pervaneyi.

Bir de Arnavudun Mehmet Efendinin [2] âşıkane bir divanını arzedeyim:

Şem'i hüsnün narına pervnaeyim ben sen nesin?
Tarı zülfün bendine divaneyim ben sen nesin?

---

[1] Rüsumat idaresinden mütekait ve el'an berhayattır.

[2] Zeytinburnu askerî sanayiinden mezun ve halen Anadoluda tayyare karargâhlarının birisinde makine mütehassısı. Meşhur manicilerden zil İzzetin çırağıdır.

Bu fasıl, Kayseriye nisbetle daha az olup elli altmış sahife tutmaktadır.

Kitabın sonunda, kitap içindeki yüz üç resim ve plandan başka en nefis surette basılmış yüz yirmi fotoğraf vardır. Bunun yetmiş üçu Kayseriye ve kırk yedisi de Niğdeye aittir.

Memleketimizin çok kıymetli abidelerinin mimarî cihetinden ehemmiyetlerini gösteren bu eserin - bedelinin yüksek olması itibarile - her münevver, hattâ mimarî şubesine mensup her mütehassıs tarafından tedarik edilebilmesi müşküldür. Millî eserlere lâyık oldukları kıymeti veren Maarif Vekâletinin, Vekâlete merbut kütüpanelere birer nüsha almak suretile bu kitabın birer nüshasını Türk münevverlerinin önlerine koyacağına eminim.

Uzunçarşılı oğlu
İsmail Hakkı

Camı aşkı evvelâ pirimüğandan nuşedip
Desti sakîden kanan mestaneyim ben sen nesin?

Bir canım var ta ezelden vadedip kıldım feda
Vadine sabit kadem merdaneyim ben sen nesin?

Hüsnüne meftun olan üftadegânın sad hezar
Uğuruna candan geçen pervaneyim ben sen nesin?

Divandan sonra okunan manzumelerden biri de koşmadır.

Koşma: umumî heyeti üç kıt'adan aşağı olmamak üzere hakikat nasihat, meth ve hiciv gibi mevzulara dair her mısraı on bir hece' birinci ile üçüncü, ikinci ile dördüncü mısraları hem kafiye olan ve dört mısraı bir kıt'a teşkil eden manzumelerdir. Bunlar da her kıt'anın son mısraları, birinci kıt'anın ikinci ve dördüncü mısraları gibi kafiyelenmesi lazımeden olduğu gibi hecesinin azlığı itibarile de her mısraın birbirile rabıta ve mütabakatlerine son derece dikkat edilmesi iktza eder. Bu manzumelerde de muharrir mahlasını son kıt'anın ilk veya üçüncü mısralarının münasip yerlerine koymak suretile eserin kendine aidiyetini kaydeder.

Sırasile tercümei hallerinden bildiğim kadar bahsetmeğe çalışacağım meydan şairlerinin kalem sahiplerinden biri bulunan Sedaînin bir koşmasını da misal olarak arzediyorum:

Vücudu Ademden ey dili cana
Levhai nüshai kübra çıkardım
Bu nakşı eşyayı kıldım temaşa
Bir gevher eyleyüp peyda çıkardım.

Gönül hâlî değil hicrü kederden
Çare yok vasfına ermek hünerden
Çeşmei çeşmimden hunu ciğerden
Katreler akıtup derya çıkardım.

Sedayî geçer mi goncei terden
Geçilmez o yârden geçilir serden
Kânı marifetten ârı hünerden
Ebülhalis gibi simya çıkardım.

Bundan sonra okunanlardan biri de yıldızdır.

Yıldızın mevzuu diğerleri gibi olup tertip ve tanzim kaideleri de tıpkı koşmanın aynıdır. Yalnız bundan başka meydan şairlerinin zincirleme diye isim verdikleri bir nevi daha vardır ki, sureti tanzimleri koşmalar gibi sade olmayıp, bunların her mısraından onbir hecesinin altı hecesi bir, beş hecesi de başka mana ifade eden ve birinci ile üçüncü, ikinci ile dördüncü mısralarında mutabakat bulunmak şartile meydana getirilen eserdir. Bu manzumede de şair mahlasını son kıt'aın birinci veya üçüncü mısralarından birine koyar.

Mamafih, çok defalar güzel yazılmış koşmaların yıldız kaidesince meydanlarda okunduğuna tesadüf edilmiştir.

Bunlara misal olarak Derunînin şu manzumelerini arzedeyim:

Gülerler yüzüne ederler rağbet
Dost düşman seçecek irfan olmalı.

Düz yıldız:

Ararsan kendine rahı selâmet
İnsanla görüşüp insan olmalı

Nefsine uyupta halkı incitme
Olur olmaz kimseyle muhabbet etme
Demişler gör geç ileri gitme
Her insan içinde ihvan olmalı.

Bu dünyanın işi sabrile geçer
Sakın etme tama kanaat yeter
Komşuda pişerse sana da düşer
Halini görenler hayran olmalı.

Zincirleme:

Sen misin cananım hub serefrazım
Emret hey arslanım sözün tutarım
Ey güzel civanım taze fidanım
Aşkından o canım billah kıyarım.

Sehavetin vardır ruhsarın aldır
Ak gerdanın kardır leblerin baldır
Hep sevdiğin yârdır ağyarı kandır
Bu seniniçin şandır senden kaçarım.

Deruni yan nare yedinci kare
Sonu pek bikâre yoktur hiç çare
Kalbinde var yara hep atar nara
Dikkat et esrara aşktan bıkarım.

Meydan şairlerinin ustalarından bir kaçı ya tesadüf eseri, ya davet suretile bir çalgılı kahvede, yahut bir cemiyette buluştukları vakit çalgının iştirakile hep bir ağızdan saba makamile hazin hazin okudukları bir manzume daha vardır ki, buna kalender ismi verilir.

Bu manzumenin her mısraı on üç ila onbeş gibi mühtelif hecelerle, iki mısraı bir beyit veya iki beyti bir kıt'a halinde olarak tanzim edilmişlerine tesadüf edilir ise de, meydan şairlerinin asıl kalender diye okudukları manzumenin şekli ötekine nazaran pek başkadır.

Her mısraı yedi hece, her iki beyti bir kıt'a olmak üzere yazılan bu manzumelerde şair âşıkın sevgilisine karşı olan alakasını, sevgilisinin nezaketini, güzelliğini, bilcümle iyi huy ve âdetlerini ballandıra ballandıra sena ederek derdini döker. Bu mevzu dahilinde tertip edilen kalenderlerin birinci, ikinci ve dördüncü mısraları hem kafiye; üçüncü mısraı da başka kafiyede olup, bu mısra kendinden sonra gelen kıt'anın birinci mısraı olur. Bu suretle her kıt'anın üçüncü mısraı ondan sonraki kıt'anın esas mevzuunu teşkil ederek kıt'anın aynı kafiye ile nihayetlenmesini icap ettirir.

Kalender, diğer manzumeler gibi yalnız okunmıyarak behemehal birkaç şairin iştirakile okunur, sonunda mani yerine içlerinden sesi en müsait olan biri tarafından bir gazel okunarak güfteye nihayet verilir.

İşbu arzedilen şekilde tanzim edilmiş Kandi namındaki âşıka ait şu kalenderi bize güzel bir misal olabilir:

Derdü gam aşku sevda
Eyledi beni rüsva
Şu güzelin yoluna
Edeyim canım feda.

Şu güzelin yoluna
Gönlüm anda buluna
Taramış kâhkülleri
Atmış sağü soluna

Taramış kâhkülleri
Gerdanın fülfülleri
Sanırsın yanağında
Açmış cennet gülleri.

Sanırsın yanağında
Çift küpe kulağında
Ayda ay bil ay yıldız
Mah cemalin mahitap.

Ayda ay bil ay yıldız
Yazma aynı yaldız
Finofesi bir yan üzre
Saçları örme hafız.

Finofesi bir yan üzre
Her işi ana göre
İncili gerdanlığı
Kuş . . . . . titrer.

İncili gerdanlığı
Etrafı gül yanlığı
Göreli şu dilberi
Yok vücudum sağlığı.

Göreli şu dilberi
Değdi bana eseri
Ya ki insan ya melek
Ya ki huri dilberi.

Ya ki insan ya melek
Dön beri çarhı felek
Acaba şu yavruya
Kabul olur mu dilek

Acaba şu yavruya
Bakışı hoş avluya
İki turunç memesi
İlle ağzı mahuya.

İki turunç memesi
Canımın can paresi
Ben onun hastasıyım
Ola derdim çaresi.

Ben onun hastasıyım
Sanma ki ben asiyim
Boynumda lâhurî şal
Lebin al kendisiyim.

Boydumda lâhurî şal
Gören eder ahü vah
Bari medhin edeyim
Kaş kara kirpik siyah.

Bari medhin edeyim
Kandî sana ne deyim
Ya bu sevdama çare
Ne edeyim ah ne edeyim.

Ya bu sevdama çare
Etti beni avare
Düştü bulut deryaya
Çıkamam bir kenara.

Bundan sonra oukuan şiirlerden biri de destandır. Destanda şair mevzuu, bir hakıkati, bir acıklı vak'ayı veya gülünecek macerayı, av yahut tarihî bir hadiseyi en küçük noktasına varıncıya kadar izah eder. Destan, dinliyenlere ibret verecek bir takım nasihatleri de ihtiva eder, tanzimi tıpkı koşmanın aynıdır. Buna da misal olarak Hengâmının karı kocaya dair yazmış olduğu destandan intihap edilen birkaç kıt'ayı arzediyorum:

Evin barkın halin dinle birader
Bir pendü nasihat verem dört yana
Benim bu sözlerim iktıza eder
Şeriat evine giren her cana.

Bu sözümü dinle ey dili dana
Cihan sana uymaz sen uy cihana
Bir belâ halk olup öğretir sana
Sen niçin gelmezsin dine imana.

Sinnin iktizası kemali merkez
Bir zaman gezersin havayü heves
Kırk yıl hovarda ol biperva gez
Sonu çıkmaz ömrün gider ziyana.

Badei aşkı iç taki kanınca
Bir zaman gez yorul bık usanınca
Felekten başına taş dokanınca
Sen kendin çekersin yola erkâna.

Genç iken evlenme aldanırsın sen
İhtiyar adama gönül vermez zen

Yirmi beşle otuz mabeynindeyken
Hiç kimse bulamaz sana bahane.

Ara aslın her bir murdarı alma
Akranın bul senden yukarı alma
Ergenlik bir olur dul kadın alma
Akran arasında züldür insana.

Zevku sefa nedir gözlerin görsün
O seni sevdikçe sen de seversin
Kızoğlankız al ki tek seni bilsin
Şükretsin verdiğin nimetu nana.

Sen de açılmadık bir gonce femsen
Kıymeti gaipte zerü hatemsen
Bir helâlzadeden doğmuş adamsan
Canını verirsin sen ol civana.

Bu yolda getirme kendine benlik
Girmesin araya fitnelik kemlik
Çaresiz edersin dirlik düzenlik
Bakmaz isen eğer dosta düşmana.

Haftada bir yapma payına donu
Çıkmaz hayra bu işin sonu
Komşu elile iletme onu
Al getir çarşıdan sıpıt meydana.

Yüzüne gülerisen o senin resmi
Ayağının mesti kendinin hasmı
İnanmayın dostlar bu zenne kısmı
Çiğ çarık giydirir onlar şeytana.

Çevretmesin vefadar olsun der isen
Sıtku sadakatla olsun yâr dersen
Hasılı muhabbet var olsun dersen
Muhtaç ettirmesin tuza soğana.

Yokluk çok katı taştan da pekçe
Elde san'atın varsa altın bilekçe
Sen çarşıdan alıp getirmedikçe
Ne koysun önüne senin divane

Hengâmî goncelebi söylediğim ben de
Nice arü edep söyledim ben de
Nasihatime sebep söyledim ben de
Maarif isterim ben bu destana.

Bu destan, bütün kavaide riayet edilerek tertip edilmiştir.

Bunlardan sonra meydan şairlerinin, şiir tertibindeki istidat ve kabiliyetlerini halk huzurunda isbata çalışarak, rakiplerile hatır ve hayale gelmedik eserleri irticalen meydana getirdikleri manî gelir ki bunun tertip ve tanziminde en büyük âmil zekâ ve sür'atı intikaldir.

Mani her mısraı on dört hece olmak üzere iki mısra olup son mukaffa kelimesi öç heceden aşağı olmamak şartile tertip olunur. Bunun tertibinde kafiye düzgünlüğü aranıldığı gibi, kafiyeli kelimesinin bir söylenişinde iki mana anlaşılması da elzemdir.

Bu kaide haricinde tertip edilen maniler şairlerce kat'iyen kabul edilmez.

Mesela Gedaînin :

Sun'ü hakka dikkat et yapışık mı göz etle
Ol göz ile hakikat rahini gel gözetle.

Diye söylemiş olduğu maninin ilk kafiyesindeki mana, göz ile kapağının yapışık olmadığını, ikinci kafiyesinde ise o yapışık olmıyan göz ile doğru yolun görülmesi kabil olduğunun anlaşılması gibi.

Yine Gedainin :

Tarikat aşk ehlinin dildarı nadidedir.
Dildar için kanlı yaş akıtan nadidedir.

diye tertip edilmişşu manisile de, ilk kafiyesindeki mana nedret, ikinci kafiyesindeki mana ile de dildar için akıtılan yaşın, işte manasına

gelen «ta» didededirəsuretinde anlatmış oluyor.

Sırası gelmişken söyliyelim ki çalgılı kahvelerde meydan şairlerinin müsababakaları esnasında okudukları şiirlerden en ziyade ehemmiyet verdikleri manidir.

Zira, bir meydan şairi okuduğu manzumelerden sonra evvelce söylenmiş, ezberlenmiş ancak bir veya iki mani söyliyebilir. Atışmak esnasında okunacak maniler ekseriya mecliste hazır bulunan şairlerden birisinin açtığı geniş ayak üzerinden takip edilir. Bu münasebetle birbirinden çekinen şairler okudukları şiirlerin sonunda ekseriya döşemeli cevaplı ve ayaksız maniler okurlar. Mesela pas kaya, tutmaz yosun diye başlıyarak :

Olunca bir temiz iş üstünden kumpas [1]
kaya

Bir çift kızak üstünde zangoçla papas kaya
Altı aylık bir çocuk vurulurmu
paskaya. [2]

Diğer bir misal:

Nekese değil cömert
Terziye bir kumaş geldi düşünürki nekese
Ölçtü biçti baktı ki ne cep olur ne kese.

Bir başkası :

Dedim bizim terziye şu benim keseyi dik
Dedi çoktan biterdi biz anı kese idik

gibi okunan ayaksız manilere, başka şairler artık bu kafiyede ayak uyduramıyacakları tabiidir.

---

[1] Tasviyecilerin bir işi ölçmek için kullandıkları pergel gibi iki ayaklı bir alettir.

[2] Yeni doğmuş çocukların bellerine sardıkları bir nevi kuşak.

Bir de [leb değmez ve noktasız] maniler vardır ki bunların da her kafiyesi bir mana ifade eder, yalnız okunurken dudaklar birbirine değmez ve her iki mısaında da nokta bulunmaz.

Bu gibi maniler tabiî, evvelce dudak değmiyen harflerden birleştirilmiş kelimeler ile vücude getirilmiş bir mevzu üzerine tertip edilirler. Mesela :

Eser seher sahrada sarsar salar lâleler
Ahder dede dergâhta elde elek lâl eler.

diye tertip edilmiş şu mani, ilk kafiyesi: lâle çiçeğinin seher vaktı sahralarda esen rüzgârla sallanışından, ikinci kafiyesi de dergâhta ah çekerek elindeki elekle inci eleyen dededen bahsetmektedir.

Bu gibi maniler her zaman söylenmeyip şair sıkıştığı vakıt elinde silah gibi kullanır ve her şairde de bulunmaz. Bilumum adi maniler okunmadan evvel çalgı bestesini çalar; güfteye başlamadan, güftenin ilk kafiyesinin üç hecesini adam aman başlangıcile okur, ondan sonra ilk mısraın güftesini okuyarak maniyi ikmal eder.

Lep değmez manilerde [adam aman]başlangıcı yerine [leleyli laleleyli] diye dudak değmiyen bir başlangıçtan sonra maniye geçilir.

İşte şu arzolunan şekillerde tertip edilen manilerin iki meydan şairi arasında pek cüz'î kafiye değişikliğile saatler, hatta gecelerce bir söylenen, bir daha söylenmemek şartile devam edilerek okunduğuna tesadüf az değildir.

Mani okuyan meydan şairi, maniden sonra okumak istediği şiirin bestesini çalgıcıdan şu manilerle ister. Mesela semai okuyacak ise:

Adam aman semaî
Urdu felek sillesin dört dolaştım semayı
Şu manimin peşinden bağlayıver semai

Veya:

Urur idim kurşunla ininde görsem ayı
Bu manimin arkasından çalınsın bir semai

Şayet divan okuyacak ise:

Adam aman divane
Göçtü kervan buradan zannımca indi vana
Şu manimin peşinden bağlıyıver divane.

Veya:

Boru çalar askere tabur çıkar divane
Bu manimin arkasından bağlıyıver divane.

Koşma isteyecek ise :

Adam aman koşmaya
Pek küçükten başladım yangınları koşmaya
Şumanimin arkasından bağlıyıver koşmaya

Veya:

Şu fırın kapanmadan getir bana koş maya
Şu manimin arkasından bağlıyıver
koşmaya.

Destan okumak istediği zaman da:

Adam aman destane
Bir kez adu olmuşum verirmiyim dest
ana
Şu manimin arkasından bağlıyıver destana

diye bestenin çalınmasını isterler.

Halkın merak ve heyecanla dinlemek üzere rağbet gösterdiği bu çalgılı kahvelerin vaziyeti umumiyesinden bir parça bahsedilmesi faideden hali olmaz•

Bu çalgılı kahveler ekseriya tulumbacılığın en parlak olduğu semtlerde oldukça belli başlı şahısların delalet ve muavenetlerile ramazanlara mahsus olmak üzere hükûmetten izin alınarak açılırdı.

Halkın serbestçe oturmalarına elverişli olarak seçilen bu kahvelerin duvarları ekseriya yangın kuleleri, deniz kızı, Kızkulesi, balıkçı kayıkları, bir yangın ve bunları tamamlıyan bir kaç manzara resimlerile sulu boya olarak tersim edilir ve tavan merkezinden dıvarlara raptedilen renkli kâğıtlardan yapılmış zincirlerin aralarından geçmek üzre yine tavanın muhtelif yerlerinden sarkıtılan renkli yeni dünya denilen cilâlı yuvarlaklarla süslenirdi. Kahvenin içine girildiği zaman en evvel göze çarpacak dıvarlardan birisine tulumbanın boru, fener, hortum, baskı kolları, kökün anahtarı ve gümüş kakma işlemeli kamçısından ibaret olan aksamı yine renkli ve ince kurdelelerle süslenerek bir arma şeklinde tertip edilirdi. Diğer dıvarlarla kahve ocağı bir takım sun'î çiçeklerle süslenerek hemen hemen dıvarlar görünmez bir hale gelirdi.

Çalgıcılara mahsus yer ise çalgı sesinin her taraftan güzelce duyulabilmesi için ekseriya kahvenin ön köşelerinden birisine tıpkı kameriyeler şeklinde yüksekçe yapılarak bunun dört tarafı da bir takım kâğıt çiçeklerle süslenir, kapısının üzerine de muamma asılırdı. Çığırtkan ya çalgıcıların yanında veya bu mahallin kapısı önünda münasip bir yerde otururdu.

Ahmet Cevat



CELAL TÜRKÜSÜ



Bu Türkü Dursunbeyde tesbit edilmiştir.

1

Kasap ovasında düğün kuruldu
Cuma akşamına güvey vuruldu
Saat beşe doğru kıza duyuldu.
Kıyma Celal kıyma yaram derindir
Sağ kalır gelirsem Allah kerimdir.

2

Kasap ovasında bir dönüm darı
Darının yaprağı ayvadan sarı
Celalın alacağı kız değil karı
Kıyma Celal kıyma üç günüm kaldı
O kızın koynunda püskülüm kaldı.

3

Caminin üstünde yıldız parlıyor
Soktular kamayı kanım damlıyor
Kardeşim Mustafa bana ağlıyor
Kıyma Celal kıyma nar tanesiyim
Anamın babamın bir tanesiyim.

4

Koca dağ başında yıldız ışılar
Solumdan vuruldum kanım fışılar
Cenazeme gelmez götü komşular
Kıyma Celal kıyma yaram derindir
Sağ kalır gelirsem Allah kerimdir.

5

Anam deli olmuş dağlarda gezer
Babam dülger olmuş tabutum düzer
Kardeşim Mustafa kabrimi kazar
Kıyma Celal kıyma üç günüm kaldı
O kızın koynunda püskülüm kaldı.

6

Çekin kır atımı vurun gemini
Kardeşim Mustafa versin yemini
Üstüne binenler sürsün demini
Kıyma Celal kıyma nar tanesiyim
Anamın babamın bir tanesiyim.

7

Tabutumun altı boyuna çatlak
Sol yanımdan girdi bir keskin bıçak
Beni vuran Celal karıdan alçak
Kıyma Celal kıyma yaram derindir
Sağ kalır dönersem Allah kerimdir.

8

Camiye giderken potinim kaydı
Avlunun içine kanlar damladı
Sevdiğim güzel kız Celala kaldı
Kıyma Celal kıyma üç günüm kaldı
O kızın koynunda püskülüm kaldı.

9

Anama söyleyin mandayı satsın
Kanlı gömleğimi bağrına bassın
Nişanlım güzeli ahbaplar alsın
Kıyma Celal kıyma nar tanesiyim
Anamın babamın bir tanesiyim.

10

Cami avlusunda benim mezarım
Gelip geçenlerin bağrın ezerim
Celale mi kalmış benim güzelim
Kıyma Celal kıyma yaram derindir
Sağ kalır dönersem Allah kerimdir.

11

Yüce dağ başında bir uzun selvi
Selvinin yaprağı kudretten telli
Benim sevdiğim kız eskiden belli
Kıyma Celal kıyma üç günüm kaldı
O kızın koynunda püskülüm kaldı.

12

Mendilimi astım kiraz dalına
Belini sıktırsın acem şalına
Tatlı canım verdim allı geline
Kıyma Celal kıyma al kanım akar
Al duvaklı gelin yollara bakar.

H....